

Lenka Dušková (a kol.): Encyklopedie rozvojových studií.

1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011, 422 stran, ISBN 978-80-244-2984-9 (signatura knihovny ÚMV 58 840).

Autorský kolektiv Katedry rozvojových studií Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci pod vedením Lenky Duškové připravil *Encyklopedii rozvojových studií* s cílem přispět ke zvýšení konkurenceschopnosti a uplatnitelnosti studentů rozvojových studií. Autoři sami zdůvodňují vznik publikace skutečností, „že v českém jazyce neexistovalo přehledové dílo v oblasti rozvojových studií“ (s. 5). Na tvorbě knihy se podílelo šest akademických pracovníků katedry jako hlavní autoři. Na obsahové náplni hesel spolupracovali externí autoři, odborníci na daná témata, a studenti bakalářského a magisterského programu. Pestrost autorského týmu je chvályhodná, ale možná je to i jedna z hlavních příčin rozdílné hloubky zpracování jednotlivých hesel. Bezesporu jde o knihu, která v českém prostředí dosud chyběla a která se jistě stane nepostradatelnou pomůckou studentů rozvojových studií a příbuzných oborů. Leccos se z ní může dozvědět i odborná veřejnost zabývající se mezinárodními vztahy či rozvojovými studií i pracovníci v neziskových rozvojových organizacích nebo ve státní správě. Encyklopedie do jisté míry navazuje a aktualizuje starší české publikace o rozvojových studiích a rozvojové ekonomice vydané nakladatelstvím Oeconomica (například Adamcová 2006; Adamcová – Holub 1999; Adamcová – Sýkorová 2002).

Nejprve přiblížím tematické zaměření encyklopedie a její obsahovou stránku, přičemž zhodnotím i výběr jednotlivých hesel. Dále se budu zabývat problematikou české terminologie v oboru rozvojových studií a ve vztahu k jednotlivým heslům zhodnotím, nakolik encyklopedie obstála při zavádění jednotného názvosloví. Následně upozorním na některé nepřesnosti či opomenutí, kterých se autoři encyklopedie dopustili.

Encyklopedie obsahuje 190 hesel souvisejících s rozvojovou problematikou a přesahujících do pestré škály vědních oborů – ekonomie, sociologie, politologie, geografie, antropologie, historie a dalších. Tedy přesně podle toho, jak autoři sami rozvojová studia pojímají: „jako mezioborové společenskovědní výzkumné pole, které se zabývá především společenskými změnami v zemích s nižšími příjmy“. Uvědomuji si, že tato definice nepostačuje, a proto vzápětí dodávají, že „paradoxně nejpřesnější definicí se stala definice tautologická...: rozvojová studia jsou studia, která studují rozvoj v rozvojových zemích“ (s. 268). Rozvojová studia v posledních dekádách se začala zaměřovat i na praktickou politiku a učinila normativitu jedním z předmětů svého zkoumání. I to je důvod, proč se začala otevírat dalším vědním oborům, například antropologii, která do rozvojových studií přinesla kulturní relativismus. Sociologie a politologie zase umožnily postihnout společenské a kulturní aspekty rozvoje. „Později se přidaly další interdisciplinární obory, například genderová a kulturní studia nebo i nejčerstvěji queer studia“ (s. 270). Paradoxem rozvojových studií také zůstává, že „se nepodařilo dostatečně přesunout výzkum rozvoje přímo do zemí označovaných jako rozvojové, a rozvojová studia tak de facto svým koncentrováním se na globálním Severu a předmětem svého zájmu na globálním Jihu nepřekonala koloniální uspořádání“ (s. 271). Rozvojová studia jako mezioborová disciplína se také samozřejmě do velké míry prolínají se studiem mezinárodních vztahů.

Autoři ve své publikaci míchají koktejl z hesel, která vycházejí z „makropohledu“ (například Deforestace, Dekolonizace, Globalizace, Udržitelný rozvoj, Ukazatele chudoby), jindy se týkají praktické roviny rozvojové spolupráce (Komunitní management přírodních zdrojů, Prioritní země zahraničních rozvojové spolupráce, Projektový cyklus, Metoda logického rámce), anebo teoretických přístupů (například Postrozvoj, Modernizační škola, Neoliberalismus). Každé heslo v encyklopedii navíc obsahuje sekci Doporučená literatura, která odkáže čtenáře k dalším zdrojům informací. Spokojit se ale u takových obširných

hesel, jako je například Humanitární pomoc, pouze s jedním zdrojem, v tomto konkrétním případě webovou stránkou českého ministerstva zahraničních věcí, se mi jeví jako nedostatečné a vnímám to jako zásadní nedostatek publikace. Vždyť humanitární pomoc sama by si vzhledem ke své komplexnosti zasloužila vlastní encyklopedii.

Autoři se rozhodně nemýlí v postřehu, že „některým čtenářům mohou určitá hesla v encyklopedii chybět“ (s. 5). Tak například pod heslem Červený kříž a Červený půlměsíc se sice dočteme o Mezinárodní komisi Červeného kříže (*International Committee of Red Cross*), ale v běžné humanitárně-rozvojové praxi hojně používanou zkratku ICRC (dovolím si tvrdit, že občas ji lidé používají, aniž by věděli, co přesně znamená) kniha zcela opomíjí. A přitom by si ICRC, jejíž hlavním mandátem je sledovat dodržování Ženevských konvencí a mezinárodního humanitárního práva – a vlastně také IFRC (*International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies*), která je v některých zemích za Hnutí Červeného kříže hlavním realizátorem humanitární a rozvojové pomoci spíše než ICRC – zasloužila vlastní hesla. Z praktické roviny rozvojové spolupráce v *Encyklopedii rozvojových studií* postrádám hesla typu Průzkum potřeb (*needs assessment*), Mechanismus řešení stížností (*Complaint Response Mechanism*), Participativní monitoring a evaluace. Z praktického i normativního přístupu mi zase v encyklopedii chybí pojmy v poslední době stále častěji zmiňované jako Odolnost (*Resilience*), Spojení humanitární pomoci, obnovy a rozvoje (LRRD) nebo Snižování rizika katastrof (DRR). Dále není jasné, na základě čeho byly některé agentury OSN do encyklopedie zahrnuty (například ILO, Dětský fond OSN, UNESCO) a jiné byly zcela opominuty (jako FAO, WFP, IFAD, WHO...). Věnovat nemocem HIV/AIDS, malárii a tuberkulóze každé vlastní heslo bylo asi zbytečné. Nemoci jsou dnes již natolik součástí obecného povědomí, že s trochou nadsázky lze konstatovat, že je to totéž, jako by jedno heslo bylo věnováno i chřipce. Mnohem užitečnější by bylo, pokud by autoři zařadili například heslo Tři nemoci (*Three diseases*) – koncept odkazující se na šestý rozvojový cíl tisíciletí.

Sektor rozvojové spolupráce se rychle mění a vyvíjí, neustále hledá efektivnější metody práce s větším dopadem, udržitelností a transparentností. Proto na poli rozvojové spolupráce v mezinárodním měřítku neustále vznikají nové termíny (a jako v řadě jiných oborů i zde je angličtina *lingua franca*), které zdaleka ne vždy mají vhodný český ekvivalent či sjednocenou terminologii. Očekával bych proto, že autoři využijí příležitosti a v české publikaci se pokusí najít a zavést jednotnou českou terminologii k pojmům, u nichž odborná veřejnost tápe a často raději „proloží“ češtinu slůvkem anglickým. Odbornou veřejností mám teď na mysli především pracovníky rozvojových neziskových organizací. V tomto ohledu je třeba vyzvihnout snahu České rozvojové agentury a Odboru rozvojové spolupráce na Ministerstvu zahraničních věcí ČR, které českou terminologii neúnavně vytvářejí, byť se do praxe dostává poměrně zdoluhavě. Autoři encyklopedie si však bohužel často vystačili jen s vysvětlením anglických termínů, takže v encyklopedii nalezneme například *Advocacy* s vysvětlením, že „*termín advocacy nemá v českém jazyce přesný ekvivalent*“ (s. 19). V poslední době přitom v „běžném“ užívání slýchávám stále častěji „*advokacie*“, pojem, který se objevil například již v manuálu *Globální problémy a rozvojová spolupráce* (Hokrová – Táborská 2008: 184). Podobně u hesla Stakeholder (s. 311), kde dokonce encyklopedie oba dva běžně používané české termíny (zajímavostná strana nebo subjekt) ve svém vysvětlení nabízí; ale jako by o nich autoři nebyli vnitřně přesvědčeni. Přitom pojem „zajímavostná strana“ používá zcela běžně ve své již zavedené praxi Česká rozvojová agentura i ministerstvo zahraničních věcí stejně jako čerstvá učebnice autorů „konkurenční“ Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci *Základy projektového řízení* (Bendová a kol. 2012). Manuál projektového cyklu zahraniční spolupráce České republiky zase pracuje s pojmem „zajímavostný subjekt“ (Jelínek – Hlavičková a kol. 2006). Dále, zůstanu-li u zavádění české terminologie, nepřekládat hesla jako Commitment to Development Index, Comprehensive Development Framework a Participatory Rural Appraisal se mi zdá jako vyloženě nedotažená práce. Uznávám nicméně, že

termín *empowerment* je dnes již natolik rozšířený, že hledat jeho český ekvivalent je asi opravdu zbytečné. Nicméně Česká rozvojová agentura a ministerstvo zahraničních věcí občas používají český překlad „zmocnění“ a autoři ho mohli ve výkladu hesla alespoň zmínit. Na druhou stranu by někdy možná bylo lepší zůstat u anglického termínu, pokud encyklopedie už heslo obsahovat musí, než mluvit o „*vynořujících se ekonomikách*“ (*Emerging Economies*) nebo užívat nic neříkající a do velké míry nepřesný překlad jako „*zkreslená pomoc*“ (*Inflated Aid*). Je bezprostředně chvályhodné, že encyklopedie obsahuje heslo a termín Komunitní management přírodních zdrojů v této své české verzi. Mám nicméně jisté pochybnosti, zda se tento český překlad *community-based natural resources management* v praxi skutečně ujme.

Mezi slabší stránky encyklopedie patří i nepřesnosti, kterých se autoři dopouštějí, jako například když pod heslem Rozvojové agentury uvádějí i GIZ (dříve GTZ). Autoři tento pojem definují jako „*státem zřízenou instituci, která má v kompetenci management rozvojové spolupráce*“ (s. 272), a jako další rozvojové agentury uvádějí například CIDA, USAID, JICA, DANIDA nebo DFID. GIZ je sice společnost s ručením omezeným vlastněná německou spolkovou vládou, takže státem zřízená instituce, ale do velké míry funguje dost odlišně od těch ostatních jmenovaných agentur, jejichž roli v Německu vykonává spíše ministerstvo pro (rozvojovou) spolupráci (*Bundesministerium für Zusammenarbeit – BMZ*). GIZ působí v rozvojových zemích jako konzultantská/poradenská firma, realizátor rozvojové spolupráce a také jako příjemce dotací a zakázek i od jiných dárců než jen německé vlády; sama GIZ dotace třetím subjektům poskytuje spíše zřídka (srovnej například GIZ 2012). Celkem obšírně se encyklopedie zabývá metodou logického rámce, vytvořenou USAID „*v 60. letech 20. století*“ (s. 144), kterou dnes už mnozí včetně USAID požadují za přežitou a kterou stále častěji nahrazuje metoda teorie změny, o níž se bohužel encyklopedie vůbec nezmiňuje. V případě hesla Nejméně rozvinuté země (*Least Developed Countries – LDCs*) je možná trochu zbytečné, že encyklopedie poměrně do podrobnosti rozebírá podmínky pro zařazení a vyřazení (takzvanou graduaci) zemí do této kategorie. Tyto podmínky jsou revidovány každé tři roky a v době, kdy kniha šla do tisku, právě vznikaly podmínky nové. Encyklopedie se zde naopak vůbec nezmiňuje o UN OHRLLS (Kancelář Vysokého představitele OSN pro nejméně rozvinuté země, vnitrozemské rozvojové země a malé ostrovní rozvojové země), která má v OSN agendu LDCs na starost. U hesla Všechno kromě zbraní (*Everything but Arms – EBA*) encyklopedie nabízí velmi kvalitní popis tohoto jednostranného obchodního opatření, které má umožnit nejméně rozvinutým zemím bezcelní a množstevně neomezený přístup na vnitřní trh Evropské unie pro všechny komodity s výjimkou zbraní. Encyklopedie také zcela správně zmiňuje vlnu kritiky, která se zvedla proti opatření EBA (s. 354–355). Autoři ovšem opomíjejí, že se EBA stalo jedním ze spouštěčích mechanismů pro masivní záborů půdy (*land grabbing*) v některých rozvojových zemích. Propojení EBA se záborů půdy a silné negativní důsledky, které to přináší pro místní venkovské obyvatelstvo, lze dobře zdokumentovat například v Kambodži (více Borrás – Franco 2011 nebo Haakansson 2011).

I navzdory výše zmíněným slabinám encyklopedie bezpochyby usnadní život studentům rozvojových studií. To, jestli jim skutečně pomůže zvýšit konkurenceschopnost, nebo zvýší jejich uplatnitelnost, si netroufám hodnotit i s ohledem na to, že jako pracovníci v rozvojové spolupráci stejně budou muset problematiku zvládnout především v angličtině. A v té existuje encyklopedií rozvojových studií celá řada (například Forsyth 2011 s 600 hesly). Myslím, že by dopad *Encyklopedie rozvojových studií* a její používání výrazně zvýšilo, pokud by vznikla její online verze, která by mohla být pravidelně aktualizovaná a navíc rozšířená o další hesla a odkazy na další zdroje. Tak by mohla sloužit jako důležitý informační přirostník a zároveň sjednotitel české terminologie, v čemž spatřuji největší potenciální přínos takovéto publikace.

Petr Drbohlav

Literatura

- Adamcová, Lenka a kol. (2006): *Úvod do rozvojových studií*. Praha: Oeconomica.
- Adamcová, Lenka – Sýkorová, Soňa (2002): *Rozvojová ekonomika: Výbrané problémy II*. Praha: Oeconomica.
- Adamcová, Lenka – Holub, Alois (1999): *Rozvojová ekonomika: Výbrané problémy I*. Praha: Oeconomica.
- Bendová, Klára a kol. (2012): *Základy projektového řízení*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Borras, Saturnino M. – Franco, Jennifer (2011): *Political Dynamics of Land-grabbing in Southeast Asia: Understanding Europe's Role*. Amsterdam: Transnational Institute.
- Forsyth, Tim (2011): *Encyclopedia of International Development*. London: Routledge.
- GIZ (2013): Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. <<http://www.giz.de/de/html/index.html>>.
- Haakansson, Malene (ed., 2011): *Stolen Land, Stolen Future: A Report on Land Grabbing in Cambodia*. Brussels: APRODEV (Association of World Council of Churches related Development Organisations in Europe), <http://www.aprodev.eu/files/Trade/landgrab_aprodev.pdf>.
- Hokrová, Marie – Táborská, Sylva a kol. (2008): *Globální problémy a rozvojová spolupráce: Témata, o která se lidé zajímají: Manuál*. Praha: Člověk v tísni, o. p. s.
- Jelínek, Petr – Hlavičková, Zuzana a kol. (2006): *Manuál projektového cyklu zahraniční spolupráce České republiky*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů pro Ministerstvo zahraničních věcí ČR.
- UN Committee for Development Policy (2012): *Report on the fourteenth session (12–16 March 2012). Economic and Social Council. Official Records, 2012. Supplement No. 13*. New York: UN.
- UN OHRRLLS (2013): UN Office of the High Representative for the Least Developed Countries, Landlocked Developing Countries and Small Island Developing States. <<http://www.unohrrls.org/>>.